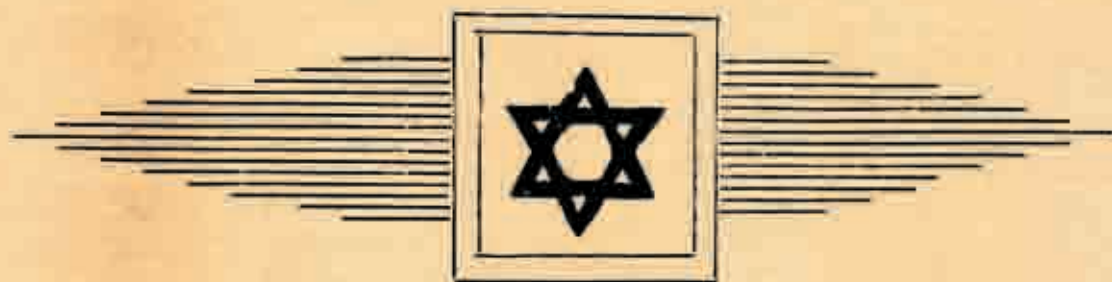

Afisz **ŻYDÓW**

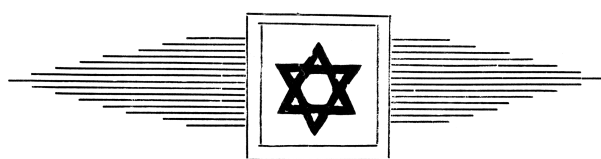
LUBELSKICH

wydane w latach
dwudziestych

XX wieku

Biblioteka Narodowa

Pamięci Profesora **Michała Friedmana**

Barbara Łętocha, Zofia Głowicka, Izabela Jabłońska

**Jewish Posters
Published in Lublin
in the 1920s**

**Documents from
the Collection of the National Library**

Biblioteka Narodowa
Warszawa 2012

Barbara Łętocha, Zofia Głowicka, Izabela Jabłońska

**Afisz Żydów
lubelskich wydane
w latach dwudziestych
XX wieku**

**Dokumenty ze zbiorów
Biblioteki Narodowej**

Biblioteka Narodowa
Warszawa 2012

Tłumaczenie na j. angielski
English Version
Olga Zienkiewicz

Opieka redakcyjna
Editor-in-Chief
Agnieszka Konopka

Redakcja techniczna
Production Editor
Teresa Trusewicz

Projekt graficzny
Designer
Ryszard Kryska

© Biblioteka Narodowa, 2012

CIP – Biblioteka Narodowa

Łętocha, Barbara

Afisz Żydów lubelskich wydane w latach
dwudziestych XX wieku : dokumenty ze zbiorów
Biblioteki Narodowej / Barbara Łętocha, Zofia
Głowicka, Izabela Jabłońska. – Warszawa :
Biblioteka Narodowa, 2012

ISBN 978-83-7009-786-8

Przedmowa

Zbiór afiszy Żydów lubelskich stanowi uzupełnienie bogatej literatury dotyczącej miasta, a także świadectwo ogromnie różnorodnego życia politycznego, społecznego i kulturalnego społeczności żydowskiej Lublina w okresie międzywojennym. Ten cenny materiał źródłowy, wzbogacony kolekcją żydowskich ulotek znajdujących się w zbiorach Biblioteki Narodowej, daje obraz nieistniejącego już świata. Prezentowane afisze oraz ulotki są niewątpliwie potwierdzeniem obecnego w ówczesnym społeczeństwie antysemityzmu, ale przede wszystkim – wyjątkową dokumentacją historyczną i obyczajową.

Żydowski Lublin – podzielony na różne partie polityczne, dbający o ubogich, uczestniczący w imprezach kulturalnych, ale również niestroniący od atrakcyjnych zabaw i bali – to obraz, który przedstawia się nam dzięki ocalałym z hitlerowskiej zagłady dokumentom.

W 1921 roku w Lublinie mieszkało 37 337 osób wyznania mojżeszowego (na 94 412 mieszkańców ogółem). W 1931 roku osób takich było 38 935 (wszystkich mieszkańców – 112 285). W spisie ludności w roku 1931, tylko 936 Żydów podało język polski jako ojczysty. Językiem jidysz posługiwało się 36 549 osób, hebrajskim – 1452 osoby¹.

Żydzi nie wydawali własnej polskojęzycznej gazety, ale wiadomo, że czytali krakowski „Nowy Dziennik” i lwowską „Chwilę”. Zajmowali się handlem i rzemiosłem. Pracowali w przemyśle spożywczym i odzieżowym oraz w innych jego gałęziach. Byli właścicielami zakładów przemysłowych i fabryk. Największa fabryka przemysłu skórzanego w Lublinie w 1939 roku należała do Żydów.

¹ T. Radzik, *Społeczność żydowska Lublina w międzywojennym dwudziestoleciu. Żydzi w Lublinie*. Lublin 1995, s. 143.

Publikowany zbiór afiszy dokumentuje istnienie i działalność żydowskich partii i organizacji politycznych.

Na kilku afiszach występuje Organizacja Syjonistyczna. Warto prześledzić, jaka była geneza tej organizacji. W drugiej połowie XIX wieku w Europie szerzył się antysemityzm – w konsekwencji narodził się ruch zmierzający do żydowskiego osadnictwa w Palestynie. Powstały pierwsze stowarzyszenia syjonistyczne. W ramach tego ruchu, który nazwano Chowewej Cjon, działali między innymi Aszer Grinsberg i Menachem Usyszkin². Syjonizm polityczny otworzył nową kartę w dziejach osadnictwa w Palestynie. Twórcą tego syjonizmu był Teodor Herzl³. W 1895 roku opublikował pracę *Der Judenstaat* (Państwo żydowskie). Dwa lata później zwołał światowy kongres, który odbył się w Bazylei i dał początek Organizacji Syjonistycznej. Teodor Herzl zaangażował się też w sprawę powołania Żydowskiego Funduszu Narodowego (Keren Kajemet Leisrael), który ustanowiony został na V Kongresie Syjonistycznym w Bazylei w 1901 roku.

Dzięki Funduszowi Żydzi mogli dokonywać zakupów ziemi i osiedlać się w Palestynie.⁴ Afisz prezentowany pod numerem pozycji 79 zawiera

² Menachem Usyszkin (1863–1941) – urodził się w Rosji. Ukończył studia w Moskwie, uzyskując tytuł inżyniera. W 1917 roku stanął na czele Żydowskiej Rady Narodowej na Ukrainie. W okresie od 1919 do 1920 roku brał udział w pracach nad traktatem pokojowym w Paryżu i Londynie. Działacz syjonistyczny. Stał na czele Żydowskiego Funduszu Narodowego w latach 1923–1941.

³ Teodor Herzl (1860–1904) – urodzony w Budapeszcie, pisarz, dziennikarz. Założyciel Światowej Organizacji Syjonistycznej.

⁴ Więcej o Żydowskim Funduszu Narodowym: B. Łętocha, A. Messer, A. Cała, I. Jabłońska, *Palestyna w żydowskich drukach ulotnych*. Warszawa 2009.

zaproszenie na uroczystość zorganizowaną dla uczczenia pamięci Achada Haama (Aszera Ginsberga). Achad Haam odwiedził Palestynę w 1891 roku, celem zbadania możliwości osadnictwa na rozległej nizinie, która rozciągała się od Hajfy aż po Akko. Po trzydziestu ośmiu latach opisze to wydarzenie i przedstawi obraz żydowskiej Palestyny Menachem Usyszkin: „Działo się to w miesiącu Adar, przed trzydziestu ośmiu laty. Przejeżdżaliśmy wówczas konno, pięciu młodych ludzi, przemierzaliśmy kraj [Palestynę] wszerz i wzdłuż, śledziliśmy bacznie wszystko, co znajdowało się naokoło nas, i zastanawialiśmy się nad tym, co jeszcze jest do zrobienia w kraju. Młodzieńcami tymi byli: literat pewien początkujący, Aszer ben Jeszajahu Grinberg, który później zasłynął i stał się nauczycielem pokolenia, jednym z Narodu – Achad Haam. Drugim był pewien młodzieniec z Moskwy, który dopiero co ukończył wydział prawniczy, a wślawił się potem jako naczelny rabin w Moskwie i jako pierwszorzędnny mówca – Jaakow ben Jeszajahu Mazo. Trzeci młodzieniec przybył właśnie do Erec i stał na czele pracy chowwej-cijon [Chowewej Cjon]. Pochodził on z Elizabetgradu na Ukrainie, i tutaj przywędrował, a nazywał się Zeew ben Jona Tiomkin. Z biegiem czasu i on stał się sławny, jako jeden ze szczególnie wybitnych przywódców sjońskich. Czwartym był pewien młodzieniec, który przybył do Erec Izrael już na czas jakiś przedtem, a potem osiągnął ważne stanowisko w życiu społecznym: to był Jehoszua Eisenstadt-Barzilaj. A piąty – to ja, który stoję dziś właśnie przed Wami. Zwiedzaliśmy wówczas całą ziemię, snuliśmy marzenia i przyrzekaliśmy sobie wzajem, poświęcić swe życie dla wyzwolenia i budowy kraju. Śniliśmy wtedy szczególnie o trzech ośrodkach, o trzech dolinach: o Emek Jezreel, o Emek Szaron i Emek Akko. We wspomnieniach moich z tych czasów rysują się wszystkie te miejsca z najzupełniejszą dokładnością. Tak przysięgliśmy sobie wzajem święcie, że nastąpi czas ich wyzwolenia. Towarzyszom moim nie dane było dożyć tej chwili, w której ujrzeć mieli, jak sny ich i marzenia przyoblekają się zwolna w szatę rzeczywistości. A ja dziękuję Bogu za łaskę Jego wobec mnie i powiadam: Błogosławiony bądź Boże Izraela, żeś dozwolił mi dożyć tej doby, i sprawił, że doczekałem dnia, w którym, za moim pośrednictwem, dokonano się święte dzieło wyzwolenia i przydzielenia na własność narodu żydowskiego doliny Jezreel, doliny Szaron i doliny Akko”⁵.

⁵ M. Usyszkin, *Zew ziemi*. Kraków 1929, s. 23–24. W tekście słowo „kraj” oznacza Palestynę (Erec Israel); wyzwolenie dolin – to kupno ziemi dla celów żydowskiego osadnictwa.

Na innym afiszu Organizacja Syjonistyczna zapraszała na uroczysty wieczór chanukowy (poz. 1). Organizatorzy przygotowali liczne atrakcje. Chanuka była jednym ze świąt, w czasie których zbierano datki na cele syjonistyczne. Możemy domyślać się, że wysłannicy Żydowskiego Funduszu Narodowego przybyli z puszkami, do których wrzucano pieniądze. Datki te posłużyły później na realizację głównego celu w Palestynie: nabywania ziemi na własność narodu żydowskiego.⁶

O spotkaniu z poetą L. Jaffe informował z kolei, prezentowany pod pozycją 48, afisz oraz ulotka wydana w Lublinie. W ulotce zamieszczono fragment jednego z wierszy poety:

„Pelen kielich aż po brzeg,
Mym bólem, mym cierpieniem.
Mojemu ludowi, mojej krainie,
Przynoszę me serce, mą krew”.

Poeta wygłosił referat na temat nowej, budującej się Palestyny, którą w wierszu nazwał „swoją krainą”.

Organizacja Syjonistyczna nie tylko popierała odbudowę żydowskiej siedziby narodowej w Palestynie, nie tylko przygotowywała chaluców w diasporze do wykonywania nowych zadań w Erec Israel, ale również walczyła o prawa obywatelskie Żydów w Polsce. Poseł na Sejm Icchak Grünbaum był częstym gościem w Lublinie (poz. 39), natomiast poseł na Sejm M. A. Hartglas spotkał się z młodzieżą syjonistyczną, aby mówić o walce Żydów o należne im prawa (poz. 78). M. A. Hartgla zaprosiła organizacja Herclija.

Jaki był profil polityczny Hercliji? Organizacja Młodzieży Syjonistycznej im. Teodora Herzla „Herclija” zaznaczała w swojej deklaracji, że ma na celu szerzenie idei syjonistycznej w najczystszej postaci wśród młodzieży żydowskiej, szczególnie wśród młodzieży kształcącej się, jako najbardziej zagrożonej przez asymilację.

Herclija zwalczała wszelkie przejawy asymilacji w życiu żydowskim, uznawała, że ostatecznym celem dążeń syjonizmu jest stworzenie państwa żydowskiego w Erec Israel (Palestynie). Wychowywała swoich członków w kierunku produktywnego życia w Erec, popierała pracę na farmach rolniczych i w warsztatach chalucowych w golusie. Uznawała język hebrajski, jako jedyny język narodowy. Rozwijiała intensywną działalność na rzecz Żydowskiego Funduszu Narodowego i innych

⁶ Dokładne sumy przekazywane przez syjonistyczny Lublin na rzecz Żydowskiego Funduszu Narodowego były zamieszczane na łamach czasopisma wydawanego w Warszawie w latach międzywojennych pt. „Keren Kajemet Leisrael”.

funduszy syjonistycznych, a także na rzecz Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie. Herclija, deklarująca swą przynależność do Wszechświatowej Organizacji Syjonistycznej, była silnie zespolona z Organizacją Syjonistyczną.

Tak wzywał młodzież żydowską do wstąpienia w szeregi Hercliji jeden z jej członków: „[...] Tam w naszej prastarej Ojczyźnie nowe budzi się życie. Jakby za dotknięciem różdżki czarodziejskiej znikają tam przywary galutu⁷. Nie ma na naszym »Wzgórzu-Wiosny« – ciasnych, brudnych uliczek getta, nie znajdziesz tam rodzin gnieźdzących się w piwnicznych izbach, znikł ten ów wiecznie wystraszony, przybladły kupczyk żydowski. Usłyszysz natomiast znany ci z dzieciństwa, chociaż już zapewne mgłą niepamięci przesłonięty, żywy język narodu, dostrzeżesz przestronne, piękne ulice, czyste wysokie domy, zobaczysz obywatela dumnie kroczącego przed ratuszem miasta żydowskiego. Znajdziesz tam i operę i teatry, dzienniki i biblioteki, muzea i szkoły, sale i stadiony. A nie uderzy Cię nikt, nie nastanie na Twe dobro i mienie. Nowe tam życie, jakby nowi ludzie. Albo, czyś widział wieś żydowską, rolników z uniwersyteckimi dyplomami, czyś poznał świat robotniczy i jego kulturę? [...] Tytus tylko mury rozbił taranami, Żydów nie zwyciężył. Żyjemy nadal! Obudziliśmy się nareszcie ze snu długotrwałego. Wiele co prawda czasu przespaliśmy, ale jesteśmy zdolni i pracowici, prześcigniemy inne narody w wyścigu pracy. Czy wolno Tobie stać z daleka? Kiedy ujrzą Cię nasze szeregi? Czy wahasz się jeszcze?»⁸.

Inny afisz (poz. 36) zapraszał na odczyt, po którym wyświetlano obrazy z Pracującej Palestyny. Polscy Żydzi zrzeszali się w ligach i stowarzyszeniach Przyjaciół Pracującej Palestyny. Na łamach czasopism, jednodniówek i ulotek wyrażali swoje poglądy. Krytykowali tych, którzy pisali o monopolu lewicy w syjonizmie, a zarazem sami „woleli bezpiecznie siedzieć w miękkich fotelach w radach miejskich i kahałnych, aniżeli realizować syjonizm na twardych, skalistych ugorach Palestyny»⁹.

Fragment artykułu zamieszczonego na łamach jednodniówki: „[...] Głęboką i twórczą wiarą przejęta była i jest młodzież żydowska, która po raz pierwszy od dwudziestu wieków ma znowu możliwość służenia ludzkości przez służbę dla własnego narodu. Dla wyzwolenia ludzkości do niedawna na obcych ołtarzach składała ofiary ciężkie,

krwawe i przeważnie nadaremne, które uznania nie znajdowały, wiecznie Żydowi – tułaczowi – przybłędzie niedowierzano. Posądzano go zawsze o to, że przy każdym ogniu jeno własną chce upiec pieczeń. [...] I oto młodzież żydowska postanowiła w dwudziestym wieku służyć wspólnemu całej postępowej i sprawiedliwej przebudowy świata pragnącej ludzkości – Bogu przy własnym ołtarzu. Awangardą tej młodzieży, kapłanem przy tym ołtarzu jest żydowski robotnik w Palestynie. Nie ma – zdaje się na całej kuli ziemskiej i w całej historii powszechnej przykładu równie gruntownego i głębokiego przeobrażenia wewnętrznego jakiemu się dobrowolnie, siłą własnego postanowienia, poddało 30 000 robotników żydowskich w Palestynie, dla stworzenia nowej społeczności opartej na idei wspólnej pracy, bez wyzyskiwaczy i wyzyskiwanych. [...]»¹⁰.

Organizacja młodzieży syjonistyczno-socjalistycznej Haszomer Hacair w Lublinie, wydała afisz w związku z wieczorem chanukowym.¹¹ Rozwinęła ona aktywną działalność na terenie Polski. Wydawała czasopisma, gazetki ścienne, okólniki, ulotki. Przedstawiała dramatyczne położenie narodu żydowskiego rozproszonego po całym świecie. W związku z rosnącym antysemityzmem wskazywała na konieczność utworzenia państwa żydowskiego w Palestynie. Przygotowywała swoich członków na hachszarach (farmach), do pracy w Erec Israel. Organizowała bazy i inne imprezy, z których dochód przeznaczono na rzecz Żydowskiego Funduszu Narodowego.

Organizacja Mizrachi wzywała społeczeństwo żydowskie do składania ofiar na rzecz funduszu Keren Hechaluc i popierania religijnych chalców. Wskazywała na duże znaczenie budowy siedziby narodowej w Erec Israel – na zasadach Tory i wiary.¹²

W Lublinie obecne były organizacje rewizjonistyczne. Inicjatorem nurtu rewizjonistycznego w syjonizmie był Włodzimierz (Zeew) Żabotyński¹³. Rozwinął program walki zbrojnej przeciwko

¹⁰ Ben Josef, *Młodzież żydowska a Pracująca Palestyna*. [w:] *Awoda (Praca). Biuletyn młodzieży syjonistycznej. Jednodniówka*. Łódź 1929, s. 2.

¹¹ B. Łętocha, Z. Głowicka, *Afisz żydowski w II Rzeczypospolitej*. Warszawa 2001, poz. 41, s. 84.

¹² B. Łętocha, A. Messer, A. Cała, I. Jabłońska, *Palestyna w żydowskich drukach...*, dz. cyt., poz. 137, s. 98.

¹³ Włodzimierz Żabotyński (Zeew, 1880–1940) – urodzony w Odessie pisarz, poeta, tłumacz i publicysta. Wraz z J. Trumpeldorem zainicjował utworzenie Legionu Żydowskiego, który uczestniczył w wyzwoleniu Palestyny spod władzy tureckiej. Działacz syjonistyczny, ideolog i założyciel ruchu rewizjonistycznego. Twórca Nowej Organizacji Syjonistycznej.

⁷ Galut (golus) – wygnanie.

⁸ Herclija. *Jednodniówka*. Łódź 1929, s. 1.

⁹ B. Łętocha, A. Messer, A. Cała, I. Jabłońska, *Palestyna w żydowskich drukach...*, dz. cyt., poz. 116, s. 90.

brytyjskiej administracji mandatowej oraz organizacjom arabskim, domagał się ustanowienia państwa żydowskiego w Palestynie po obu brzegach Jordanu. Wskazywał na doświadczenia Legionów Józefa Piłsudskiego. W zbiorach Biblioteki Narodowej nie ma afiszy drukowanych w Lublinie, które dokumentowałyby działalność organizacji rewizjonistycznych, jest jedynie ulotka wydana przez Związek Syjonistów-Rewizjonistów w związku z wyborami do XV Kongresu Syjonistycznego. Zawiera krytykę polityki Organizacji Syjonistycznej.¹⁴

Aktywną działalność na terenie Lublina rozwijała również partia Bund (poz. 95). W jednej ze swoich ulotek wydanych w czerwcu 1927 roku, w związku z wyborami do Rady Miejskiej, Bund wskazywał na wyjątkowo trudną sytuację mieszkaniową lubelskiej biedoty żydowskiej, rodzin żyjących w wilgotnych piwnicach, na strychach, czasami nawet pod bramami na ulicach.

Zaznaczał, że wyłącznie bundowscy radni stawali w obronie biednych lokatorów, że tylko socjalistyczna większość w samorządzie miejskim może sprostać rozwiązaniu kryzysu mieszkaniowego. Bund wzywał do bojkotu tzw. „zjednoczonych” ugrupowań, które dążyły do wprowadzenia do Rady Miejskiej „czarnej reakcji”.¹⁵

W innej ulotce przedstawiciele tej partii skarżą się, że nie zostali dopuszczeni do głosu na czterech wiecach i zebraniach mieszczańskich formacji wyborczych, gdzie użyto nawet sił policyjnych.¹⁶

Hasła wyborcze miały zachęcić społeczność żydowską do głosowania na kandydatów bundowskich. Postulaty wysuwane przez Bund to: praca i chleb dla wszystkich, ochrona zdrowia (budowa szpitali i otwieranie ambulatoriów), świeckie szkolnictwo, rozwój kultury i oświaty poprzez organizowanie uniwersytetów ludowych, kursów ogólnych i zawodowych.

Żydowski Robotniczy Komitet Wyborczy „Poalej Syjon” natomiast w związku z wyborami wydał afisz (poz. 98) oraz ulotki. Występował w nich przeciwko listom mieszczańskim i prawicowym. Najostrzejszą krytykę skierował wobec Bundu, któremu zarzucał sojusz z Polską Partią Socjalistyczną. PPS oskarżał o prowadzenie polityki antyżydowskiej, czego dowodem miały być następujące przykłady: Polska Partia Socjalistyczna głosowała w Kasie Chorych przeciwko równo-

uprawnieniu języka jidysz, następnie wstrzymała się od głosowania za zatrudnieniem żydowskich pracowników w tejże Kasie.¹⁷ Komitet wystawił do wyborów własną listę.

Do wyborów członków Rady Miejskiej w 1927 roku przystąpił również Zjednoczony Żydowski Blok Narodowy (poz. 99, 100). W skład Bloku weszły partie i organizacje: syjonistyczne, Aguda, Mizrahi, związki kupców i drobnych handlarzy, związki kobiet oraz niezrzeszeni ortodoksi. Blok wysuwał żądania dotyczące budownictwa, elektryfikacji, gazownictwa, rozwoju sieci wodociągów. Określał wymagania związane z rozwojem szkolnictwa, wychowania fizycznego, opieki nad matką i dzieckiem, nad sierotami i starcami, a także opieki zdrowotnej. W jednej z odezw poddał krytyce wystawienie aż sześciu list żydowskich, podczas gdy Polacy, których w Lublinie było dwa razy więcej, ograniczyli się do czterech list. Podkreślał, że rozproszenie głosów żydowskich może być wykorzystane przez antysemitów, jeśli uzyskają większość w nowej Radzie. Brak dostatecznej żydowskiej reprezentacji mogłaby spowodować, że specyficzne żydowskie problemy – społeczne, gospodarcze, kulturalne i oświatowe – pozostałyby nierozwiązane.¹⁸ Wzywał kobiety żydowskie do korzystania z praw wyborczych i wzięcia udziału w głosowaniu. Bezpartyjni ortodoksi wydali własną ulotkę, w której apelowali o oddanie głosów na Zjednoczony Żydowski Blok Narodowy.¹⁹

Partia Agudas Isroel, która wchodziła w skład Bloku, zapewniała, że jej członkowie jako radni będą domagać się subsydiów dla Talmud Tory proporcjonalnie do ilości uczniów, jak również subsydiów dla innych szkół i instytucji agudowskich.²⁰

Żydowski Blok Narodowy uzyskał pięć mandatów. Wybory do Rady Miejskiej w 1927 roku przyniosły zwycięstwo socjalistom. Bund wprowadził ośmiu radnych. W prezydium Rady znalazło się dwóch radnych reprezentujących tę partię. Jednym z wiceprezesów Rady Miejskiej został Sz. Herszenhorn. W kolegium Magistratu zasiadał jeden przedstawiciel Bundu.

Lublin znalazł się w rządzie dwudziestu miast byłej Kongresówki, w których powstały magistraty mające większość socjalistyczną. Na terenie województwa lubelskiego był jedynym tego rodzaju miastem.²¹

¹⁴ B. Łętocha, A. Messer, A. Cała, *Żydowskie druki ulotne w II Rzeczypospolitej w zbiorach Biblioteki Narodowej*. T. 1. Warszawa 2004, poz. 381, s. 116.

¹⁵ Tamże, poz. 46, s. 33. „Zjednoczone ugrupowania” i „czarna reakcja” to Zjednoczony Żydowski Blok Narodowy.

¹⁶ Tamże, poz. 48, s. 34.

¹⁷ Tamże, poz. 49, s. 34.

¹⁸ Tamże, poz. 55, s. 35.

¹⁹ Tamże, poz. 52, s. 35.

²⁰ Tamże, poz. 53, s. 35.

²¹ J. Marczuk, *Rada Miejska i Magistrat Lublina 1918–1939*. Lublin 1984, s. 84–91.

Żydzi posiadali różnorodne instytucje oświatowe i kulturalne. Partie polityczne starały się zapewnić młodzieży kształcenie w duchu własnych idei. Organizacja Syjonistyczna prowadziła placówki związane z nurtem kultury hebrajskiej. Zakładała je stowarzyszenie Tarbut. Żydowska Organizacja Szkolna pozostawała pod wpływem Bundu oraz Poalej Syjon. Utrzymywała szkoły świeckie z językiem jidysz i wychowywała młodzież w duchu kultury tworzonej w tym języku. Organizacja w Lublinie informowała o adresach szkół, wzywała rodziców do zapisywania dzieci. Podkreślała, że szkoła żydowska tworzy z dziecka wzorowy typ inteligenta – nowoczesnego Żyda (poz. 125). Na ulicach Lublina sprzedawano znaczki, z których dochód miał być przeznaczony na rzecz świeckich, powszechnych szkół żydowskich (poz. 67).

W kwietniu 1924 roku ogłoszono tydzień popierania szkolnictwa żydowskiego (poz. 26). Szkoła ludowa przy Robotniczej Spółdzielni Spożywców „Siła” wydała afisz, w którym ogłosiła swój program nauczania. Był on zgodny z programem szkół powszechnych, a jednocześnie zawierał informacje o nauce języka jidysz i hebrajskiego, nauce Biblii, historii Żydów i literatury żydowskiej (poz. 17). Inne afisze wydane przez tę szkołę zapraszały na odczyty, między innymi, Chaima Żitlowskiego oraz Szaloma Asza.

Pod wpływem partii Mizrachi znajdowała się sieć szkół Jabne. Nauka obejmowała wiedzę judaistyczną i świecką. W szkołach przygotowywano młodzież do życia zarówno w Polsce, jak i w Palestynie.

Agudas Isroel prowadziła kursy wieczorowe dla młodzieży pracującej i uczącej się, mające na celu uzupełnienie wiedzy judaistycznej (poz. 111). Aby zachęcić młodzież żydowską do nauki, zarząd partii Agudas Isroel w Lublinie w jednej z ulotek użył sformułowania: „Pamiętajcie, że macie jeszcze sposobność nie stać się nieukami”.²² Zarząd informował, że młodzież ortodoksyjna będzie miała możliwość zapoznania się również z przedmiotami świeckimi. W kursach mogli uczestniczyć uczniowie od lat 14 do 18.

Gimnazjum Leona Szpera wydało afisz w związku z przedstawieniem teatralnym koła dramatycznego przy Samopomocy Uczniowskiej (poz. 89). Sztuka została wystawiona w teatrze „Nowości”. Reżyserował ją profesor dr Rajch. Wiadomość, że

uczniowie-aktorzy wystąpią w oryginalnych kostiumach, przyciągnęła zapewne dodatkową liczbę widzów. Dochód z przedstawienia został przeznaczony dla niezamożnych uczniów.

Żydowska młodzież w Lublinie uczęszczała również do szkół polskich.

Żydzi lubelscy mogli dokształcać się też słuchając wykładów organizowanych przez Żydowską Ligę Oświaty Ludowej (poz. 52, 120, 124). Szeroką akcję odczytową prowadziło Towarzystwo Kursów Wieczorowych dla Robotników (poz. 36, 40 i inne). Urządzało akademie, wieczornice, propagowało sport. Ze względu jednak na zdecydowanie lewicowy charakter było zwalczane zarówno przez ortodoksów i syjonistów, jak i bundystów.²³

Biblioteka im. Szolema Alejchema natomiast, znajdująca się na przedmieściu Piaski, zapraszała na spotkania i odczyty (poz. 113).

Działalność kulturalną prowadziły również związki zawodowe. Żydzi organizowali własne związki, należeli także do polskich. Pozostawały one pod wpływem różnych partii politycznych. Związek Klasowych Związków Zawodowych zrzeszał związki żydowskie. Na afiszach wydanych w Lublinie nazwa w języku jidysz jest odmienna – Rada Klasowych Związków Zawodowych (Rat fun di Prof. Klasn Farejnen).

Związki zawodowe robotników przemysłów odzieżowego, spożywczego i mięsnego, pracowników handlu, drukarstwa, igły i fryzjerstwa również są reprezentowane na afiszach. W lokalu Związku Zawodowego Pracowników Handlowych, przy ulicy Lubartowskiej 24, odbyła się uroczystość otwarcia Uniwersytetu Ludowego (poz. 70). W lokalu tym społeczność żydowska Lublina spotykała się na akademiach, uroczystościach, zabawach i balach. Przy Związku utworzono nawet Komitet Zabaw (poz. 18).

Ubogimi Żydami lubelskimi opiekowały się liczne organizacje, instytucje i stowarzyszenia charytatywne.

W systemie żydowskiej opieki społecznej istniejącym w II Rzeczypospolitej można wyróżnić trzy zasadnicze kategorie: a) opiekę społeczną, która zajmowała się problemem nędzy, w potocznym tego słowa znaczeniu; b) działalność opiekuńczą mającą na celu przeciwdziałanie wszelkim specyficznym anomaliiom życia żydowskiego i wprowadzenie podopiecznych w normalne funkcjonowanie

²² B. Łętocha, A. Messer, A. Cała, Z. Głowicka, *Żydowskie druki ulotne w II Rzeczypospolitej w zbiorach Biblioteki Narodowej*. T. 2. Warszawa 2006, poz. 276, s. 137.

²³ J. Doroszewski, *Życie oświatowe społeczeństwa żydowskiego w Lublinie w latach 1918–1939. Żydzi w Lublinie*. Lublin 1995, s. 190–191.

ekonomiczne i gospodarcze; c) opiekę doraźną w przypadku nagłych katastrof, mającą na celu ratowanie ofiar oraz zapobieżenie najgroźniejszym skutkom takich zdarzeń.

Odrębne miejsce zajmowała opieka nad przyszłymi emigrantami.

Pierwsza kategoria obejmowała wszelką działalność charytatywną, opiekę nad sierotami oraz ogólnie – dziećmi, a także ochronę zdrowia. Druga kategoria natomiast dotyczyła zmian w strukturze zawodowej ludności i działalności kas bezprocentowych.²⁴

Afisz zaprezentowane jako pozycje 13, 55 i 86 zostały wydane przez żydowską placówkę opiekuńczo-wychowawczą w Lublinie. Była to Ochrona dla Starców i Sierot (Ochrona Dzieci i Starców). „Została założona w roku 1862, a przetrwała do roku 1942 (zlikwidowana przez Niemców wraz z wymordowaniem jej pensjonariuszy). Przez cały czas utrzymywana była przez Gminę Żydowską. Stosownie do założeń miało w niej przebywać 30 osób, ale wobec dużego ubóstwa i braku podobnych innych placówek liczba podopiecznych sięgała nawet do 150 dzieci i 15 starców. Warunki, jakie w niej stworzono, nawet w minimalnym stopniu nie odpowiadały wymogom, a wręcz zaprzeczały wszelkim zasadom higieny. Przebywające tam dzieci, z racji stałego nadmiernego zagęszczenia, spały po kilkoro na jednym łóżku, korzystały z pomieszczeń i przedmiotów używanych przez chorych i niedołączonych starców. Nieustannie narażone były na możliwość zakażenia chorobami, a przez codzienne stykanie się z nędzą bądź kalectwem podlegały procesowi deformacji psychicznych”.²⁵

Od 1871 roku chorymi oraz ubogimi Żydami opiekowało się towarzystwo Bikur Chojlim. Opłacało ono porady lekarskie, badania w przychodniach, leczenie w szpitalach, realizowało recepty. Środki na tę działalność pochodziły od władz, Gminy Wyznaniowej, jak również ze sprzedaży biletów na przedstawienia, koncerty, zabawy i bale organizowane przez jego członków. Przykładem niech będzie afisz (poz. 75) zapraszający na występy członków Koła Literacko-Dramatyczno-Humorystycznego. Przedstawienie reżyserował H. Błat. Imprezę urozmaicił pokaz młodego siłacza Ch. Błacha oraz kończące spotkanie tańce. Afisz wydało towarzystwo Bikur Chojlim, które

udzielało pomocy ubogim chorym żydowskim mieszkańcom przedmieścia Piaski.

Podobną działalność prowadziło towarzystwo Linas Hacedek (poz. 62). Niosło przy tym pomoc również średnio zamożnym. Związane z rabinatem, było bardzo popularne wśród żydowskiego społeczeństwa Lublina. Przyznawanie zapomóg, wydawanie lekarstw, odzieży, żywności, bezpłatne wizyty u lekarzy i szczepienia przeciwko chorobom zakaźnym – to zakres świadczeń towarzystwa.²⁶

Jedną z organizacji prowadzących działalność charytatywną było Towarzystwo Pomocy Biednym „Tomchaj Anijim”, obecne w Lublinie od 1912 roku. Nie posiadamy dokumentów życia społecznego ilustrujących akcje charytatywne na tym terenie. W zbiorach Biblioteki Narodowej znajdują się ulotki wydane przez „Tomchaj Anijim” w innych miastach. Towarzystwo prowadziło kuchnie dla bezrobotnych, świetlice dla biednych dzieci z publicznych szkół powszechnych, przychodnie dla ubogich chorych, poradnie prawne. Paczki świąteczne rozdawano na Rosz Haszana, Sukot, Pesach, Szawuot. Wydawano bilety na bezpłatne kąpiele do łaźni miejskich i zabiegi fryzjerskie.

Zapomogi pieniężne i rzeczowe, noclegi dla bezdomnych mieszkańców Lublina i przybyszów – to pomoc, jakiej udzielało z kolei towarzystwo Achi Ezra (Achi Ezer Bratnia Pomoc). Chociaż jego statut został zatwierdzony w 1916 roku, stowarzyszenie wspierało ubogich jeszcze przed tą datą. Dotacje towarzystwo otrzymywało od władz, Żydowskiego Komitetu Ratunkowego, własnych członków i społeczeństwa. Środki pozyskiwano również w czasie kwest prowadzonych na imprezach w tym celu organizowanych.²⁷ I tak na przykład afisz prezentowany pod numerem pozycji 115 zapraszał na wielki bal maskowy, który odbył się w lokalu Związku Zawodowego Pracowników Handlowych przy ulicy Lubartowskiej 24. Posiadacz najoryginalniejszej maski otrzymał nagrodę. Dla uczestników balu przygotowano liczne atrakcje. Towarzystwo Achi Ezra dochód z balu przeznaczyło na akcję związaną ze świątami Pesach.

W zbiorze dokumentów życia społecznego Biblioteki Narodowej znajduje się też afisz z 1923 roku, wydany w Lublinie przez towarzystwo Tomchaj Nojflim. Afisz zapraszał do lokalu Związku Pracowników Handlowych, mieszczącego się przy ulicy Lubartowskiej 24. Uczestnikom imprezy przedstawiono jednoaktówkę, w części koncertowej

²⁴ A. Tartakower, *Opieka społeczna we współczesnym żydostwie*. „Przegląd Społeczny”. Lwów 1939 nr 7/8, s. 147–148.

²⁵ Za: J. Doroszewski, *Życie oświatowe społeczeństwa żydowskiego w Lublinie...*, dz. cyt., s. 188.

²⁶ K. Zieliński, *Żydzi Lubelszczyzny 1914–1918*. Lublin 1999, s. 99.

²⁷ Tamże, s. 99

znalazły się żydowskie pieśni ludowe. Na zakończenie, pod kierunkiem rutynowanego baletmistrza, odbyły się tańce.²⁸

Afisz zaprezentowany pod pozycją 34 dokumentuje działalność Żydowskiego Towarzystwa Dobroczynnego Zichron Hanes (Pamięć Miłosierdzia). Dochód z wielkiej zabawy tanecznej połączonej z niespodziankami został przeznaczony dla ubogich Żydów lubelskich.

Auxilium Academicum Judaicum natomiast udzielało subsydiów stowarzyszeniom akademickim, zasiłków ubogim studentom, organizowało wypoczynek letni dla części studentów. W Siedlcach przeznaczyło dochód z balu na zmobilizowanych studentów, w Warszawie zaś wspomagało finansowo budowę domu akademickiego na Pradze. W Lublinie urządziło karnawałową zabawę, dochód z której przeznaczyło dla ubogich studentów (afisz, poz. 112).

Do instytucji opieki społecznej – według opisanego już podziału – pierwszej kategorii (a) możemy zaliczyć Towarzystwo Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej „TOZ”. Towarzystwo wydawało czasopisma, rozpowszechniało broszury, afisze, ulotki, urządziło odczyty. Prowadziło propagandę czystości i zdrowego trybu życia. Otwierało poradnie przeciwgruźlicze, prowadziło poradnie dla niemowląt, matek i kobiet ciężarnych. Roztaczało opiekę zdrowotną nad dziećmi szkolnymi i młodzieżą. Organizowało kolonie letnie. Miało własne zakłady kąpielowe oraz zakłady o charakterze higieniczno-zapobiegawczym. Afisze (poz. 91, 92) wzywały społeczność Lublina do wsparcia finansowego Szpitala Żydowskiego. Jedna z ulotek zawiadamiała o zorganizowaniu przez TOZ „Tygodnia Zdrowia” w Lublinie – od 13 do 20 czerwca 1927 roku. W ulotce znajdziemy informacje o otwarciu nowych placówek, zorganizowaniu kolonii letnich dla 120 dzieci ze szkół świeckich i religijnych w Zaklikowie, półkolonii w Lublinie

z zajęciami na placu sportowym klubu Hakoach i dożywianiem.²⁹

Instytucje opieki społecznej kategorii drugiej (b) z kolei, to Bezprocentowe Kasy Pożyczkowe działające na terenie całej Polski. Niosły one pomoc podupadłym w okresach kryzysu zakładom rzemieślniczym i kupcom, także w Lublinie.

Opieki doraźnej w przypadku nagłych katastrof natomiast podejmowały się wszystkie instytucje i organizacje kwalifikujące się do kategorii a) i b). Musiały one wykonywać swoje statutowe, bieżące obowiązki i jednocześnie działać na rzecz Żydów, narażonych przez szczególne okoliczności na niebezpieczeństwo utraty zdrowia lub życia. Taka sytuacja na przykład zaistniała w październiku 1938 roku, kiedy Żydzi, będący obywatelami polskimi, zostali wygnani z Niemiec. Słoczeni w Zbąszyniu, pozbawieni środków do życia, często odzieży, żywności i pieniędzy, otrzymywali pomoc od wszystkich stowarzyszeń, organizacji i instytucji żydowskich w całej Polsce. Utworzono również Centralny Komitet Pomocy Uchodźcom, na czele którego stanął profesor Mojżesz Schorr oraz komitety lokalne.

Biblioteka Narodowa nie posiada afiszy i ulotek drukowanych w Lublinie w latach trzydziestych XX stulecia, w tym dotyczących działalności Gminy lub organizacji żydowskich niosących pomoc uchodźcom.

Opisy i ilustracje prezentowanych afiszy zostały ułożone chronologicznie, natomiast te nieposiadające lat wydania – zamieszczone zostały na końcu.

Autorki dziękują pracownikom Zakładu Konserwacji Masowej Zbiorów Bibliotecznych Sekcji Odkwaszania i Konserwacji Arkuszy. Dzięki nim ten piękny zbiór dokumentów, tworzonych przez społeczność żydowską Lublina, może zostać udostępniony historykom oraz wszystkim tym, których interesują dzieje obywateli polskich, tak tragicznie unicestwionych wraz ze swoją kulturą.

²⁸ B. Łętocha, Z. Głowicka, *Afisz żydowski...*, dz. cyt., poz. 99, s. 135.

²⁹ B. Łętocha, A. Messer, A. Cała, *Żydowskie druki ulotne...*, dz. cyt., t. 1, poz. 364, s. 111.

Afisz żydowski w Lublinie

1. Organizacja Syjonistyczna w Lublinie urządza uroczysty wieczór chanukowy – środa, 28 [grudnia 1921] roku, lokal Stowarzyszenia Subiektów, ulica Lubartowska 24. W programie imprezy zapowiedziano, między innymi, koncert, śpiew, tańce oraz referat. Druk. M. Wajnsztej, Lublin, Królewska 21.

Zionist Organisation in Lublin is throwing a festive Chanukah night on Wednesday 28th [of December 1921] at the premises of the Shop Assistants' Association, 24 Lubartowska St. Program includes a concert, singing, dances, and a lecture. Print: M. Wajnsztej, Lublin, 21 Krolewska St. 86×60 cm pol.-jid.

2. Zaproszenie na zabawę taneczną w sobotę, 4 marca [1922] roku, w sali Związku Zawodowego Pracowników Handlowych, Lubartowska 24. Zabawę uatrakcyjnią: występ orkiestry smyczkowej, tańce pod kierunkiem rutynowanego baletmistrza, a także poczta francuska, confetti i in. Druk. M. Wajnsztej, Lublin, Królewska 21.

Invitation to a dancing party on Saturday, March 4, [1922] in the hall of the Commerce Workers' Trade Union at 24 Lubartowska St. Highlights of the evening: a string band, dances conducted by a professional ballet master, as well as French post game, confetti showers etc. Print: M. Wajnsztej, Lublin, 21 Krolewska St. 90×64 cm pol.-jid.

3. Związek Zawodowy Pracowników Handlowych zaprasza na zabawę purimową – w sobotę, 11 marca [1922] roku, przy ulicy Lubartowskiej 24.

Dochód przeznaczony zostanie na cele związane z oświatą i kulturą. Druk. M. Wajnsztej, Lublin, Królewska 21.

Invitation of the Commerce Workers' Trade Union to a Purim party on Saturday March 11, [1922] at 24 Lubartowska St. The revenue would support educational and cultural efforts. Print: M. Wajnsztej, Lublin, 21 Krolewska St. 63×87 cm pol.-jid.

4. Afisz informujący o wielkiej zabawie wiosennej. Zapowiedziano tańce, rozmaite atrakcje, kwiaty. Grać będzie orkiestra smyczkowa. Zaprasza Związek Zawodowy Pracowników Handlowych. Niedziela, 16 kwietnia [1922] roku, sala własna – ulica Lubartowska 24. Druk. J. Goldblat, Lublin, Rynek 19.

Poster about a great spring party event with various attractions, dancing, flowers. Music provided by a string orchestra. You are invited by the Commerce Workers' Trade Union. Sunday, April 16, [1922], at their place – 24 Lubartowska St. Print: J. Goldblat, Lublin, 19 Rynek St. 84×55 cm pol.-jid.

5. Humor, satyra, karykatura, tańce – czwartek, 20 kwietnia [1922] roku, lokal Związku Pracowników Handlowych, ulica Lubartowska 24. Na Wieczór Humorystyczny zaprasza Związek Klasowych Związków Zawodowych w Lublinie. Druk. M. Wajnsztej, Lublin, Królewska 21.

Amusement, satire, caricatures, dances – Thursday, April 20, [1922], at the premises of the Commerce

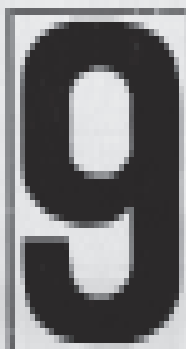

Zjednoczony Narodowy Blok Żydowski

W niedzielę dn. 12-go czerwca r. k. odbędą się

DWA WIELKIE WIECE WYBORCZE

W 9 godz. II przedpołud.

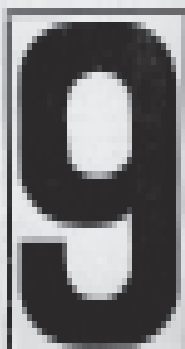
POD GOŁEM NIEBEM

w podwórzu domu p. Cygelmanna, ZIELONA 5.

Imięta A. M. Kurlera, J. K. Hollenberga, M. Kramberga,
Jozef K. J. Zylbera i innych.

W 9 p. 4 popoł. w pałacu, domu p. Brumberga, 3-go KAJA 22.

Imięta A. TRUSKIERA, J. Hollenberga, Dora Wolbergowa.

Żydzi Wyborcy! Stawcie się licznici!

אגודת-אגודת פטר-אייזנשטער יודישער באציאנאלער בילדונג

זאמלונג דעם 12 יוני ה'ת. וועלען פארקומען

צוויי ריזיגע מאסען

מ'ט'י'נ'ג'ען

ווען אריבער פ. ב. אונטערן פרייען וועגל פון זיין זיידעס זון און זיין זיידעס זון

פון זיידעס זון און זיידעס זון און זיידעס זון און זיידעס זון און זיידעס זון

ווען אריבער פ. ב. אין דריי פון די פראמבערס-ליבער מא'ס

פון זיידעס זון און זיידעס זון און זיידעס זון און זיידעס זון און זיידעס זון

ידען וועלעך קומפאסענדיגן

Fig. 99 – nr poz. kat. 99

ZWIĄZEK ZAWODOWY PRACOW. HANDLOWYCH
Lubartowska 24.

— Uroczyscie —

W SOBOTE, dn. 8 grudnia r. b. we własnych salach

WIELKA
MASKARADE
CHANUKOWA

z udziałem
WYEWINTNEJ ORKIESTRY SMYCZKOWEJ

Wstęp za darmo. — FOSFATY I SOLI S. WOLCZKOWSKI — Bilet w cenie 10 groszy.

פראג. פארטיי פון האנדעלס-אננעשטעלע

התאחדות המסחרית והתעשייתית של פראג

נרדסים = חנוכה = נרדסים

מאסקאראדע

פארטעסטע ארקעסטע

אין פראג, אונטער דער פאליציי-אויפזיכט, און אונטער דער פאליציי-אויפזיכט, און אונטער דער פאליציי-אויפזיכט, און אונטער דער פאליציי-אויפזיכט.

Fig. 104 – nr poz. kat. 104

ZAWIADOMIENIE!

Zawiadamia się za dzień

d. _____ wiecz.

odprawi

MODLITWĘ WIECZORNĄ

SLYNNY 10-ty LETNI DEBATOR

L. FAJERMAN

z Lwowa.

w bóżnicy żydowskiej.

נִייעֿסן איבעראשענדעסן נִייעֿסן

בעהאנטמאכונגן!

117511 אייזש אייך אז טאטש אריין

דאס 10-יעהריגע וואונדער קינד

וועלכעס איבעראסט דעם קולם מיט זיין שטונד
תפילה אז מיט זיין שטונד אומגרייפליכע

ל. פייערמאן

פון ליטבארג

וועלכעס וועט פארלירן זיין חינוך

תפילת מעריב

זיין פיל

אלי אלי למה עזבתנו

אלהינו ואלהינו
אלהינו ואלהינו

אז דעם טריט פונעם פארדייטשקונדן רב זי

פאטער מיט איינעם

117511 אייזש אייך אז טאטש אריין

Fig. 108 – nr poz. kat. 108